

## **„Културата на смъртта” срещу „културата на живота” в биоетическите дискусии**

*Александра Трайкова, специалност Философия*

Така наречените „култура на живота” и „култура на смъртта” са двете страни на конфликт, характерен за втората половина на двадесети век. Те засягат множество въпроси, като се започне от животоподдържащите системи, евтаназията, самоубийството, подпомогнатото (асистирано) самоубийство и аборта и се стигне до контрацепцията. Основен е конфликтът между тези две култури по отношение на проблема за евтаназията и асистираното самоубийство, доколкото дискутирането му се превръща в причина за пръв път да се заговори за „култура на смъртта” и за противостояща на нея „култура на живота”.

Евтаназията и асистираното самоубийство в никакъв случай не са нови практики, но макар да са познати още от древността, дебатът относно тяхната законност и морална приемливост набира особена популярност през втората половина на двадесети век, когато в Холандия след множество съдебни дела се приема решение да не бъдат преследвани лекари, помогнали на пациентите си да умрат при строго спазване на определени правила – официално документирано и многократно изразявано осъзнато доброволно желание на пациента да се откаже от живота си и задължителна предварителна консултация с диагностичен екип относно състоянието на пациента. Това се случва в периода между седемдесетте и осемдесетте години на миналия век и поражда вълна от дискусии в почти цяла Западна Европа. В развихрилите се спорове се очертава ясна тенденция все повече хора да се изказват в подкрепа на практики като асистираното самоубийство и евтаназията. Разкрива се един нов поглед върху човешкия живот, който проблематизира неговата ценност и поставя под съмнение неговото значение сам по себе си, извеждайки вместо това на преден план характеристики като „качеството” на живота и неговата „полезност”.

Сред участниците в споровете се забелязва все по-голяма склонност убийството (или подпомагането на самоубийството) на безнадежно болни пациенти да се приема и представя като акт на милосърдие, избавящ страдащите от ненужна болка и от бремето на „живот, който не си струва да бъде живян”. Когато през 1980 година Конгрегацията за доктрината на вярата издава своята „Декларация за Евтаназията”, тя отхвърля твърдо тези схващания и се обявява против практиките на евтаназията и подпомогнатите самоубийства, но в подкрепа на болкоуспокоителните терапии, като изтъква, че ролята на медицината е да облекчава човешките страдания и да поддържа и удължава здравето и живота, а не да убива. Макар тази декларация да подчертава, че пациентът има право да се откаже от различни „необичайни средства за поддържане на живота”, в нея все пак се изразява позицията, че като цяло животът е ценност, чиито величие и чудо трябва да бъдат почитани и защитавани. „Декларация за Евтаназията” е последвана от едно писание на Йоан Павел II, разглеждащо сходни проблеми – енцикликата от 1996 година „Евангелие на Живота”, в която той огласява нарастващата заплаха от множество стари и нови видове посегателства срещу човешкия живот, намиращи все по-често неоправдана според Йоан Павел II подкрепа в лицето на общественото мнение и законите. „Евангелие на Живота” се превръща в призив към преосмисляне на отношението ни към човешкия живот и отхвърляне на всички видове посегателства

срещу него: употребата на контрацептивни средства, извършването на аборти, практикуването на евтаназия и други. В енцикликата „Евангелие на Живота” Йоан Павел II дава израз на своята тревога относно нарастващата заплаха от посегателствата върху човешкия живот и от множеството противоречия, породени от „културата на смъртта” в сферата на медицината, морала, политиката и други области от човешкия живот и човешката дейност. В началото на тази книга Йоан Павел II говори за несравнимата стойност на човешката личност, за величието и цената на човешкия живот, за които като че ли все по-рядко си даваме сметка, и представя новите заплахи за човешкия живот в нашата епоха, а именно „множество престъпления и посегателства върху човешкия живот”, срещащи оправдание, закрила и подкрепа както в законите, така и в мисленето на хората: „широки слоеве в обществото оправдават някои престъпления срещу живота в името на правото на личната свобода и на основание на това предположение те претендират не само за ненаказуемост, но и дори за позволение от Държавата, за да ги извършват в абсолютна свобода и дори с необоснованата намеса на здравните служби.” „Неподправеното чувство на всяка неопорочена съвест” според него би трябвало безпогрешно да долови нередността на тези посегателства, а също така и на нагласите, които ги пораждат и обуславят.

Папа Йоан Павел II с тревога отбелязва риска от всеобщо „морално падение”, за чиято „съществена предпоставка” посочва главоломно нарастващата възприемчивост на обществата към медицински практики, посягащи срещу живота: „избор, единодушно смятан някога за престъпен и отхвърлен от всеобщия морал, се превръща днес постепенно в обществено уважаван и приемлив.” Въпросният риск от „морално падение” е свързан с риска от прекомерно разтегляне на границите – става дума за границите между добро и зло, приемливо и неприемливо, допустимо и недопустимо. Йоан Павел II се опасява, че допускането на един вид причиняване на смърт би могло да доведе до разрешаването и на други видове причиняване на смърт в бъдеще; с други думи, той е разтревожен от възможността някой ден да се стигне до позволяване на убийството и до пълно обезценяване на живота, до пълно потисничество върху живота и човешката личност: „...се прибавят в толкова много части на света нови неправди и дори по-сериозни прояви на потисничество, понякога представени като елементи на напредък с оглед на организация на един нов световен ред”.

Йоан Павел Втори се интересува от това, как се е стигнало до описаното положение. Отговорът, който сам дава, идва още на страница 18, където четем следното: в „по-заден план има дълбока криза в областта на културата, която поражда скептицизъм към основите на познанието и етиката и която все повече затруднява ясното възприемане на значението на човека, на правата и задълженията му.” Ала ясното възприемане на човека, на неговите права и задължения, на самата му същност, е затруднено от множество фактори, сред които стремежа към прикриване на посегателствата върху човешкия живот зад мъгляви и неясни медицински термини, възпрепятстващи изграждането на точна представа за естеството на практики като аборта и евтаназията. Чрез злоупотреба със сложни и трудно достъпни за разбирането на неспециалисти изрази се отвлича вниманието от множеството опасности, грозящи най-основното човешко право – правото на живот. По този начин се обезсилват поривите на милосърдие и състрадание, проявите на солидарност, на които твърдо противостои една поощрявана от редица силни утилитаристични културни, политически и икономически течения „истинска култура на смъртта”.

Опасенията на Йоан Павел II са, че утилитаристичният възглед на обществата, изключващ подобни индивиди от уравнението на прогреса и благоденствието, е пряка заплаха за човешките права като цяло; че изолирането, отстраняването и отхвърлянето на по-слабите членове на обществото е пречка за хармоничното развитие на обществата и предизвиква тежък и обезпокоителен дисбаланс между целите, които обществата си поставят, и реалния им напредък, тъй като е невъзможен действителен прогрес при подобни условия на дискриминация и сурово отношение към нуждаещите се от помощ. Истинският прогрес е застрашен от постоянно нарастващото влияние на „културата на смъртта“.

Сред лицата на така наречената «култура на смъртта» е Питър Сингър – австралийски философ, считан от мнозина за най-ярък представител на утилитаристкото течение в съвременната биоетика и медицинска етика. За това течение е характерна гледна точка, преценяваща необходимостта от грижи за поддържане живота на пациентите въз основа на техния шанс да възстановят здравето и продуктивността си в обществото напълно в най-кратки срокове и с цената на най-малко средства и усилия от страна на медицинския екип, болницата и обществото. Противниците на това движение често пъти изтъкват, че то възпрепятства цялостния напредък на медицината, подкопава етическите устои на лекарската професия, като оправдава причиняването на смърт и други действия, противоречащи на лекарския дълг, дискриминира възрастните и тежко болните хора и създава приемащо отношение към смъртта. Питър Сингър, може би най-известният защитник на активната евтаназия (а освен това на аборта и на убийството на новородени с малформации и тежки заболявания), поддържа идеята, че понякога най-доброто за даден пациент е смъртта.

В своите лекции, статии и книги Питър Сингър предлага едно наистина различно виждане за милосърдието и състраданието и убеждава читателите си, че има видове „живот, който не си струва да бъде живян“. В центъра на неговите разбирания стои схващането, че трябва да се отхвърли прекомерното влияние на типичните за съвременното общество религиозно обосновани културни забрани срещу убийството и да се признае, че понякога в интерес на хората е да се простят с живота, когато той им носи единствено прекомерно страдание и болка. Питър Сингър говори за „качество на живота“.

Името на австралийския философ, активен още от седемдесетте години на миналия век, нашумява особено много покрай издаването на книги като „Rethinking Life and Death: The Collapse of Our Traditional Ethics“ (1995), „Unsanctifying Human Life: Essays on Ethics“ (2001), „Embryo Experimentation“ (1993) и „Should the Baby Live? The Problem of Handicapped Infants“ (1994). По същество обаче те представляват доразвиване на идеите от считаната за основоположна за неговата философия книга „Practical Ethics“ от 1979 година, предизвикала бурни реакции с издаването си в страни като Германия, Швейцария и Австрия. Именно в нея той разкрива за пръв път някои от необичайните си и скандални схващания. В шеста глава например Сингър твърди, че трябва да бъде разрешено убийството на новородени с тежки увреждания в срок до един месец след тяхното раждане с цел избягване на страданието, което техният живот би донесъл и на тях самите, и на родителите им. Седма глава от „Practical Ethics“ е посветена изцяло на евтаназията, като Сингър отделя внимание и на доброволната, и на недоброволната евтаназия. За първата счита, че е морално приемлива, тъй като пациентът има желание да умре и няма

интерес в това да продължи да живее. За втората пояснява, че е невъзможно да ѝ бъде дадена морална оценка и че тя не е нито нещо добро, нито нещо лошо сама по себе си, тъй като се извършва върху хора, които не са в съзнание – например пациенти в кома или мозъчна смърт. Като цяло Питър Сингър изразява мнение, че евтаназията трябва да бъде легализирана. Идеята му е, че е необходимо да приемем нов вид позиция по въпросите на живота и смъртта – такава позиция, която да ни позволи да прозрем, че не всеки живот има стойност и че понякога причиняването на смърт е един чист акт на милосърдие и състрадание, когато избавя от мъки и болка един обречен на „мизерен живот” човек. Въпросът за убийството при Питър Сингър е разгледан от една наистина крайно утилитаристка позиция, при която основна ценност е не животът, а интересът – този на конкретния човек, но също така и този на неговите близки. Изобщо за етичката теория на Сингър е характерно, че тя се основава на неговото схващане за едно максимално справедливо претегляне на интересите, или, с неговите собствени думи – „the foundation of ethics is equal consideration for interests, wherever they lie”. Това е изразено още в първа глава на „Practical Ethics” и е сред ключовите идеи на Питър Сингър.

Питър Сингър, известен още като “the architect of the Culture of Death” (архитектът на „културата на смъртта”), е един от основоположниците на съвременната култура на смъртта. На него дължим идеята за необходимостта от съграждането на нов тип морал, в който водеща ценност да е качеството на живота, а не „животът като светиня”, както в схващанията, характерни за традиционната етика. След рухването на последната наставка период, съзрян от Сингър като подходящ за преосмисляне на ценностите и въвеждане на нов морален ред. Сингър е убеден, че началото трябва да е свързано именно с преразглеждане на проблемите, свързани с живота и смъртта. Питър Сингър призовава към отхвърляне на идеята за светостта и ценността на човешкия живот.